

prof. dr hab. inż. arch. Piotr Marciniak
Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej
ul. Jacka Rychlewskiego 2
61-131 Poznań
e-mail: piotr.marciniak@put.poznan.pl

Poznań, 12.02.2021r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. arch. Michała Dudkowskiego zatytułowanej „Architekt Romuald Miller – życie i twórczość”.

Podstawa opracowania recenzji

Uchwała Rady Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej z dnia 24 listopada 2020 roku
Umowa o dzieło zawarta z Wydziałem Architektury Politechniki Warszawskiej
reprezentowanym przez Prodziekana ds. Ogólnych dr inż. arch. Jerzego Grochulskiego
Rozprawa doktorska w dwóch wydrukowanych tomach.

Charakterystyka formalna pracy

Praca doktorska zatytułowana zatytułowana „Architekt Romuald Miller – życie i twórczość”
przygotowana przez Pana mgr inż. arch. Michała Dudkowskiego powstała na Wydziale
Architektury Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Małgorzaty
Rozbickiej, prof. uczelni. Praca mieści się w istotnym, choć niełatwym nurcie biografistyki.
Tytuł pracy ustawia podstawowy problem badawczy jakim jest życie i twórczość jednego z
najbardziej znanych architektów działających w Polsce w minionym stuleciu. Chronologicznie
obejmuje przełom XIX i XX wieku, oraz pierwszą połowę wieku XX, ze szczególnym akcentem
na działalność projektanta w okresie dwudziestolecia międzywojennego, dla których
przeprowadzono szczegółową analizę badanych zjawisk.

Przedstawiona rozprawa doktorska obejmuje dwa, staranie opracowane, zwarte tomy. Tom
pierwszy liczący 356 stron oraz 141 zestawów ilustracji zawiera tekstową część pracy; składa
się ze wstępu, trzech głównych części stanowiących zasadniczy korpus pracy oraz objaśnień i
bibliografii. Drugi tom liczący 119 stron oraz 112 ilustracji, to katalog prac architekta,
zawierający poza wprowadzeniem, kalendarium życia i twórczości, katalog projektów i
realizacji, ponadto wykaz dokumentacji projektowych oraz bibliografię. Układ tekstu jest
przejrzysty i zawiera konsekwentnie poprowadzony wywód uzupełniony katalogiem prac.
Pracę poprzedza streszczenie w języku polskim i angielskim. Na końcu każdego z tomów
znajduje się spis i objaśnienia skrótów wykorzystanych w dysertacji. Pod względem
metodologicznym recenzowana praca należy do opracowań biografistycznych, o wyraźnie

zarysowanym podmiocie, czasie i strukturze. Autor w historycznej biografii podejmuje próbę zaprezentowania życia, twórczości oraz opisanie dzieł jednego z najważniejszych architektów polskich działającego w okresie II Rzeczypospolitej.

Celem autora było opisanie stosowanych rozwiązań projektowych oraz ewolucji postawy twórczej Romualda Millera, która była charakterystyczna także dla innych architektów jego pokolenia. Istotnym wątkiem poruszonym w pracy jest również próba znalezienia odpowiedzi na pytania o rolę o miejsce twórczości Romualda Millera na tle dokonań twórczych swojej epoki, a konkretnie środowiska warszawskich architektów.

Pierwszy tom pracy, po wprowadzającym streszczeniu w języku polskim i angielskim, otwiera „Wstęp” zawierający krótki opis sylwetki badanej postaci, a także stan dotychczasowych ustaleń badawczych oraz uzasadnienie podjęcia tematu. Doktorant postawił pytania dotyczące omawianej problematyki oraz nakreślił zakres i horyzont czasowy pracy. Opisał również metody badawcze wykorzystane w pracy oraz opis stanu badań i literatury przedmiotu, bardzo ważny i przydatny dla dalszych ustaleń. W części tej formułuje tezę dotyczącą ewolucji postawy twórczej Romualda Millera oraz stosowanych rozwiązań architektonicznych, charakterystycznych także dla innych twórców. Zauważa przy tym, że stosowanie przez twórcę: „...środków wyrazu architektonicznego przebiegało w sposób charakterystyczny również dla innych architektów polskich jego generacji.” [s.23].

Teza ta i cel, są o tyle ciekawe, co nietatwe do przeprowadzenia. Wymagają bowiem dobrego warsztatu badawczego i umiejętności dotarcia do właściwych źródeł. Poza oczywistą analizą twórczości architekta, istotnym wątkiem poruszonym w pracy jest również próba znalezienia odpowiedzi na pytania o rolę o miejsce twórczości Romualda Millera na tle swojej epoki, co znacząco poszerza wymagany zakres podjętych poszukiwań. W części tej doktorant opisał również wykorzystywane metody badawcze, skupione głównie na kwerendach i poszukiwaniach archiwalnych oraz omówił strukturę pracy. Warto podkreślić, że badania prowadzone były w trzech kierunkach, tj. w krajowych i zagranicznych archiwach i zbiorach prywatnych, dotyczyły analizy zachowanych obiektów, tak w kraju i za granicą, oraz polegały na szeroko zakrojonych kwerendach literaturowych i przeglądach bibliograficznych.

Rozdział 1 zatytułowany „Biografia Romualda Millera” to chronologicznie usystematyzowany życiorys architekta, który jest bardzo dobrym punktem odniesienia do analizy jego twórczości architektonicznej. Życiorys ten obejmuje dom i środowisko rodzinne oraz pierwsze lata życia, okres edukacji w latach 1893-1909, którą odbywał w Wyższej Szkole Rzemieślniczej w Łodzi, a następnie okres studiów w Instytucie Inżynierów Cywilnych w Petersburgu, uczelni o charakterze politechnicznym, którą ukończyło liczne grono studiujących tam Polaków. Ważnym elementem biografii Millera jest jego aktywna działalność polityczna w strukturach PPS i zaangażowanie społeczne, podjęte jeszcze w okresie studiów (i mające skutki w przyszłości) oraz małżeństwo z Julią Wyhowską. W kolejnych akapitach opisano początki kariery zawodowej Millera do 1914 roku, odbywanej początkowo w Łodzi, a następnie w Piotrkowie, a także okres I wojny światowej, który spędził w armii rosyjskiej.

W kolejnych podrozdziałach przedstawiono życie i twórczość Millera w okresie jego największej aktywności zawodowej. Pierwsze lata niepodległości tj. do 1924 roku, które Miller spędził pracując w państwowych instytucjach, podejmując przy tym dodatkowe prace projektowe. Przełomowym w jego karierze stał się następny opisywany okres tj. lata 1924-1939, w których to usamodzielniał się i rozpoczął własną praktykę zawodową, współpracując przy tym z Emilią Hiżową. Punktem wyjścia do niej okazała się stała współpraca ze Związkiem Zawodowym Kolarzy, dla którego wykonał szereg opracowań w omawianym okresie. To także okres intensywnej aktywności w organizacjach zawodowych architektów, a także działalność redakcyjna i publicystyczna. Mało znanym, a ciekawym i opisanym przez autora wątkiem jest działalność wolnomularska Millera, a także polityczna w Stronnictwie Demokratycznym. W kolejnej części została opisana krótko działalność architekta w okresie II wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem społecznego i politycznego kontekstu jego działalności. To stosunkowo słabo rozpoznany, z oczywistych powodów, okres jego życia, które zakończył krótko po wojnie, w lipcu 1945 roku. Szczególnie wartościowe jest odniesienie autora demokratycznych i lewicowych poglądów projektanta.

Rozdział 2 zatytułowany „Charakterystyka twórczości projektowej Romualda Millera” szczegółowo omawia i analizuje bogatą twórczość architekta, dzieląc ją na dwa główne, podzielone chronologicznie okresy. Pierwszą część rozdziału poświęca działalności twórczej do I wojny światowej, omawiając tematykę prac i kierunki działalności projektowej Millera w okresie studiów oraz na początku jego działalności zawodowej, zarysowaną na tle ogólnej charakterystyki kierunków i nurtów w architekturze polskiej w latach 1900-1914. Autor umieścił w dysertacji dwie studenckie prace tj. cerkiew na terenie żeńskiego klasztoru oraz projekt ratusza, wskazujące na wcześnie uformowany, znakomity warsztat projektowy i rysunkowy architekta, wykazujący dbałość o kompozycję, nastój i detale, co być może było przyczynkiem do jego późniejszych architektonicznych sukcesów. Omawia dalej m.in. budynek kościoła z plebanią w Widzewie, gmach teatru w Piotrkowie, a także kamienice przy ul. Piotrkowskiej oraz szereg innych kamienic i budynków mieszkalnych w Łodzi, które powstały w okresie jego pracy urzędniczej.

Na drugi z okresów tj. dwudziestolecie międzywojenne oraz dwie wojny światowej, składa się zasadnicza część jego aktywności zawodowej. Podrozdział ten z niezrozumiałych powodów ograniczył się do ogólnej charakterystyki kierunków i nurtów w architekturze polskiej lat 1914-1939, bez jakiegokolwiek odniesienia do twórczości Romualda Millera. Dopiero w następnej, osobnej części autor dysertacji omówił szczegółowo tematykę prac i kierunki działalności projektowej Millera, z podziałem na budynki użyteczności publicznej i zamieszkania zbiorowego, w tym liczną grupę dworców kolejowych, tak charakterystycznych i sytuowanych w nurcie nawiązującym do historycznej architektury polskiej i zasadniczo kojarzonych z twórczością Romualda Millera. Większość zrealizowanych dworców powstała w latach 1919-1924 w trakcie pracy w sekcji architektury Warszawskiej Dyrekcji Kolejowej; jedynym wyjątkiem był dworzec kolejowy w Gdyni, który powstał jako efekt wygranego konkursu architektonicznego.

Kolejne omawiane projekty i realizacje związane są ściśle z okresem współpracy architekta ze Związkiem Zawodowym Kolarzy, dla których realizował domy związkowe ZZK na terenie całego kraju, m.in. w Warszawie, Łazach, Lwowie, a także hotel dla oficerów w Rembertowie i budynek biurowy w Warszawie.

Widać w tych projektach i realizacjach nie tylko ogólne dyspozycje formalne, ale także ogromną dbałość o nastrój wnętrza i detale architektoniczne o wysokich walorach artystycznych. Pokazane przez doktoranta kopie oryginalnych rysunków architektonicznych wskazują na znakomity warsztat projektowy i oryginalną grafikę w duchu architektonicznych prac Charlesa Rennie Mackintosha. Od drugiej połowy lat 20. widać ewolucję w kierunku funkcjonalizmu, jednak z wyraźnymi nawiązaniami (głównie we wnętrzach) do stylistyki art deco.

W osobnej części autor pracy omawia obiekty poddane przebudowie, adaptacji i rozbudowie, w tym tak znaczące jak tymczasowa siedziba Sejmu RP w Warszawie, prace przy gmachu dyrekcji wodociągów i kanalizacji przy ul. Starynkiewicza w Warszawie zaprojektowanego pierwotnie przez Stefana Szyllera, czy przebudowa Kliniki Chorób Dziecięcych oraz Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych w Warszawie.

Ciekawym wątkiem opisanym przez doktoranta są prace konkursowe i nieliczne niezrealizowane projekty z lat 1920-1935 (fragment nie wskazany w spisie treści – a szkoda!), w tym praca konkursowa na budynek Dyrekcji Kolejowej Radomskiej w Lublinie, projekt Państwowej Szkoły Rzemieślniczej w Lublinie, kompleks gmachów sądowych w Warszawie czy wreszcie konkursowy projekt gmachu Muzeum Narodowego.

Osobną opisaną w dysertacji grupę stanowią budynki mieszkalne, obiekty przemysłowe i budowle obronne. Autor omówił szereg budynków willowych i wielorodzinnych zaprojektowanych i zrealizowanych przez Millera głównie w Warszawie, w tym Tani Dom Własny, a także budynki kolejarskiego osiedla „Związkowiec” (częściowo we współpracy z Włodzimierzem Dubikiem), a także w Rembertowie i Chorzowie.

Autor przedstawił we wspomnianym rozdziale również dwa projekty obiektów przemysłowych, tj. cukrowni w Kazimierzy Wielkiej (opracowany wspólnie z Kazimierzem Mieszkisem), a także Państwowej Wytwórni Aparatów Telefonicznych i Telegraficznych w Warszawie oraz wspominał za ledwie o obiektach budowlanych dla wojska, dla których nie zamieścił szczegółowych opisów oraz materiału ilustracyjnego.

W rozdziale 3 zatytułowanym „Romuald Miller jako przedstawiciel pierwszej generacji modernistów polskich” podjął się niełatwego zadania scharakteryzowania bardzo różnorodnej twórczości oraz poglądów i twórczych priorytetów Millera oraz analizy jego twórczości i działalności jego rówieśników działających w środowisku warszawskim. Wybrał w tym celu grono dziesięciu warszawskich architektów tj: Antoniego Dygata, Romualda Gutta, Konstantego Jakimowicza, Mariana Lalewicza, Zdzisława Mączyńskiego, Edgara Norwertha, Oskara Sosnowskiego, Rudolfa Świerczyńskiego, Czesława Przybylskiego i Tadeusza Tołwińskiego, kierując się raczej chronologią urodzin niż szczególnym podobieństwem życiorysów, czy charakterystyką twórczości. To ciekawy zabieg, ograniczony w porównaniach do środowiska warszawskich architektów, pozwalający jednak na właściwą ocenę twórczości

Millera (z zastrzeżeniami wskazanymi w dalszej części recenzji). W podrozdziale „pochodzenie, wykształcenie i początki działalności architektonicznej (1876-1918)” zebrał szereg wartościowych informacji na temat ówczesnego szkolnictwa architektonicznego oraz wykształcenia, środowiska zawodowego oraz aktywności zawodowej analizowanych postaci. Charakterystykę działalności wspomnianego grona architektów, *nota bene* opisaną w dość wybiórczy sposób, ujął w czterech kolejnych częściach części zatytułowanych „Lata odbudowy kraju (1918 – ok. 1925)”, „Okres „modernistycznego przełomu” (1926 – ok.1929)”, „Okres kryzysu gospodarczego (1929 – ok. 1934)” oraz „Dojrzały modernizm. Okres od ok.1934 do 1939 r. i lata II wojny światowej” Opis ten i charakterystyka omawianych okresów jest autorskim wyborem (do czego doktorant ma oczywiście prawo), ale jednak dość jednostronnym, zważywszy na szeroki zakres tematyczny działalności projektowej i realizacyjnej w omawianym okresie. Cały rozdział zamyka krótkie podsumowanie, którego przesłanie zamyka się w stwierdzeniu, że „...ewolucja postawy twórczej Romualda Millera i stosowanych przez niego środków wyrazu architektonicznego w wielu aspektach przebiegała w sposób charakterystyczny również dla innych architektów polskich jego generacji”. [s.314]. Ponadto omawianą część tekstową uzupełniono o „Objaśnienia skrótów”.

Cały pierwszy tom pracy w końcowej części zawiera niezwykle obszerną „Bibliografią”, podzieloną na publiczne i prywatne źródła archiwalne, odnoszące się do 28 różnych zbiorów, publikacje drukowane obejmujące 346 pozycji, publikacje internetowe zawierające 4 pozycje, a także materiały niepublikowane, w tym 9 opracowań monograficznych, 68 pomiarów, ekspertyz i innych opracowań konserwatorskich, a także 36 ewidencyjnych kart zabytków oraz 14 źródeł (stron) internetowych.

Całość tomu zamyka „Spis rycin i źródeł”, wskazujący 141 zestawów lub pojedynczych ilustracji zawartych w omawianym tomie. Dodatkowo na nienumerowanej karcie autor zawarł „Podziękowania”.

Drugi tom pracy, liczący 119 stron tekstu uzupełnionego nienumerowanymi ilustracjami, poprzedza krótkie „Wprowadzenie”. Na kolejnych stronach zawarto „Kalendarium życia i twórczości Romualda Millera”, a także główną zawartość tomu, czyli „Katalog projektów i realizacji Romualda Millera” oraz „Wykaz dokumentacji projektowych przygotowywanych i sygnowanych przez Romualda Millera w latach 1910 - 1912, na stanowisku pomocnika architekta miejskiego w Łodzi”. To bardzo ważna, dokumentacyjna część pracy, która zawiera bardzo starannie i rzetelnie opracowany wykaz prac architekta, o ogromnej wartości dokumentacyjnej i poznawczej. Obejmuje 48 obiektów zrealizowanych i przedstawionych na kartach zawierających opis, a także rzuty i zdjęcia (często archiwalne). Opisuje także 15 obiektów niezrealizowanych, uzupełnionych ilustracjami, a także 3 obiekty o niepotwierdzonym autorstwie. Ponadto przywołany „Wykaz dokumentacji projektowych...” zawierający 159 pozycji z tytułami, adresami oraz sygnaturami. Tuż za nimi zamieszczono „Objaśnienia skrótów”. Także wspomniany tom mieści obszerną „Bibliografię”, analogiczną jak zawarta w tomie pierwszym.

Ocena merytoryczna pracy

Bardzo wysoko należy ocenić zarówno aktualność tematu, jak również ustalenia badawcze poczynione przez autora w pracy doktorskiej. Postać Romualda Millera jest bardzo ważną, choć jak się okazuje, mało znaną postacią twórcy – architekta i społecznika. To jeden z najważniejszych architektów czynnie działających w okresie dwudziestolecia międzywojennego, a także działacz polityczny i społecznik. Twórca o wielkim dorobku, autor wielu dworców kolejowych, budynków użyteczności publicznej, obiektów i zespołów mieszkaniowych. Bez wątplenia praca doktorska „Architekt Romuald Miller. Życie i twórczość” jest pierwszą całościową monografią tego bez wątplenia ważnego architekta działającego w pierwszej połowie XX wieku.

Warto zauważyć, że doktorant podjął się zadania niełatwego i bardzo wymagającego. Biografistyka nie jest dziedziną łatwą, ani też popularną; wymaga nie tylko wielkiej rzetelności i skrupulatności badawczej, ale również umiejętności szerszego spojrzenia na omawianą epokę. Wśród niewielu bardzo dobrych opracowań za wzór mogą z pewnością służyć biografie m.in. Bohdana Pniewskiego¹, Rogera Sławskiego² czy Stefana Szyllera³.

Praca ma ze swojej natury charakter materiałowy; o jej wartości w dużej mierze zdecydowała pracowitość doktoranta, a także umiejętność wyboru i dotarcia do niezbędnych źródeł. Należy podkreślić znakomity dobór źródeł, szeroki zakres badań, a także różnorodność i dokładność przeprowadzonych kwerend. Autor wykorzystał materiały zawarte w krajowych i zagranicznych archiwach publicznych oraz instytucjach, takich jak Archiwum Akt Nowych, Archiwum Historyczne Federacji Związków Zawodowych Kolejarzy, Archiwum Państwowe w Warszawie, Łodzi, Rzeszowie, Archiwum Urzędu m.st. Warszawy, Bibliotece Narodowej, czy obszerny materiał ilustracyjny z Narodowe Archiwum Cyfrowego. Na szczególną uwagę zasługują kwerendy przeprowadzone w archiwach zagranicznych, do których dotarcie nie zawsze jest łatwe i wymaga wielkiej wytrwałości. Należy tu wspomnieć o archiwach ukraińskich, w tym Centralnym Państwowym Archiwum Filmowym Ukrainy imienia G.S. Pszenicznego w Kijowie i Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego oraz instytucjach rosyjskich tj. Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym w Petersburgu. Warto wspomnieć, że wykorzystał również zasoby archiwalne należące do osób prywatnych, w tym archiwum rodziny Romualda Millera. Wielkim atutem pracy i umiejętnością autora, jest sięgnięcie do materiałów niepublikowanych, w tym opracowań monograficznych oraz pomiarów, projektów, ekspertyz oraz wytycznych i zaleceń konserwatorskich.

Zebrany materiał jest efektem ogromnej pracy, cierpliwości i wytrwałości autora, którą chcę bardzo wyraźnie podkreślić. Doktorant wykazał się wielką cierpliwością, rzetelnością i pracowitością w zebraniu imponującego materiału archiwalnego, bez których analiza twórczości Romualda Millera nie byłaby możliwa. Umiejętność poruszania się i selekcji zebranych materiałów z tak obszernych zasobów budzi uznanie i świadczy o wysokim poziomie warsztatu naukowego autora pracy.

¹ Marek Czapelski, Bohdan Pniewski - warszawski architekt XX wieku, Warszawa 2008

² Gabriela Klause: Roger Sławski : 1871-1963: architekt, Poznań 1999

³ Małgorzata Omilanowska, Architekt Stefan Szyller, 1857-1933, Warszawa 2008

Wielkim walorem przedstawionej dysertacji jest nie tylko analiza i przegląd twórczości Romualda Millera, ale również jej osadzenie w szerokim społecznym, architektonicznym, a częściowo również politycznym kontekście epoki. Takie hermeneutyczne podejście wydaje się nie tylko uzasadnionym, ale jedynym możliwym sposobem współczesnego omówienia twórczości tego wybitnego architekta. Trzy zasadnicze rozdziały skupione na życiu, działalności twórczej i kontekście warszawskiego środowiska architektonicznego stanowią główny trzon pracy, w której autor zawarł charakterystykę, genezę oraz inspiracje twórczości Romualda Millera.

Układ pracy, jej podstawowa struktura, a przede wszystkim bardzo wyczerpująca kwerenda i prezentacja badanych obszarów wiedzy i praktyki są z pewnością jej ogromnym walorem. Tekst dysertacji został zredagowany zasadniczo starannie, zaś układ prezentowanych zagadnień jest przejrzysty i zachęca do jej lektury. Praca jest dobrze napisana i opracowana, jednak warto w przyszłości zadbać o jeszcze bardziej czytelny układ pracy oraz o prawidłowe sformułowania gramatyczne i składnię, które z pewnością mogą uczynić jej tekst jeszcze bardziej przejrzystym.

Ogromnym walorem dysertacji obejmującej szczegółową prezentację projektów i realizacji, jest analiza twórczości oraz omówienie najważniejszych dzieł Romualda Millera. Taki autorski, choć zobiektywizowany wybór, jest oczywiście w pełni uzasadniony, tym bardziej, że służy uchwyceniu pewnych znanych doktorantowi wątków twórczości, pozwalających na ocenę przestrzeni w zależności od zastanego kontekstu.

Podobny charakter ma katalog i wykaz dzieł zawarty w drugim tomie pracy, zawierający znakomicie usystematyzowany i opracowany materiał, który w przyszłości może być pomocny również dla innych badaczy przedmiotu.

Praca jest bardzo dobrze zredagowana; rzadko zdarza się, aby gotowy tekst przygotowany został w formie profesjonalnego wydruku o charakterze książkowym, co świadczy o wielkiej staranności i wysokim poziomie warsztatowym autora. Pozwala to w pełni docenić jej walory nie tylko merytoryczne, ale również układ typograficzny, który po niezbędnych korektach (np. wielkość ilustracji) oraz po uzupełnieniu spisów tabel i ilustracji, pozwoli na jej przyszłą publikację.

Praca Pana Michała Dudkowskiego po jej opublikowaniu, ze względu na dużą wartość merytoryczną, ogromną ilość zebranego materiału źródłowego oraz porównawczego, cenne analizy i szczegółowe wnioski, ma szansę stać się wartościowym opracowaniem dotyczącym architektury pierwszej połowy XX wieku w Polsce.

Uwagi i zagadnienia polemiczne

Praca jest skonstruowana w sposób zasadniczo właściwy, drobne uwagi o charakterze redakcyjnym nie są warte zauważenia. Jej lektura nie nasunęła szczególnych pytań i wątpliwości o charakterze polemicznym i porządkującym, jednak posiada istotny mankament obniżający nieco jej ostateczną wymowę. W pracy brakuje jednej, za to dość istotnej części, a mianowicie podsumowania zawierającego ocenę twórczości Romualda Millera i jej znaczenia dla rozwoju architektury w badanym okresie. Jej brak jest tym bardziej dotkliwy, że jak sam

autor pracy wspomina, „(...) analiza twórczości Millera ujawnia wielką różnorodność sposobu kształtowania przez niego obiektów architektonicznych...”, i dalej „aż trudno uwierzyć, że (...) [wskazane budynki – przyp P.M.] wyszły spod jednej i tej samej ręki...” [s.267]. Przy zauważonej różnorodności i przemianie twórczej, szerokie podsumowanie z zawartymi wynikami przeprowadzonych analiz i konkluzjami są po prostu niezbędne. Oczywiście autor to czyni, niejako mimochodem, omawiając poszczególne okresy życia twórczego architekta i opisywane obiekty, jednak celem tak szerokiej naukowej analizy powinny być konkluzje, zebrane w jednym miejscu, ujawniając przy tym przemyślenia i oceny autora pracy. Fragmentaryczna ocena jego twórczości pojawia się przy opisie poszczególnych realizacji. Jedyna swobodna refleksja zawarta została na str. 297 – 301, w której autor opisuje przełom w twórczości Millera, wiążąc go z tzw. drugim pokoleniem modernistów. I wskazując, że „...od około 1926 roku Miller stał się zaprzysięgłym modernistą, niekiedy wręcz bezkompromisowym”. [s.301]

Autor dokonuje przeglądu realizacji z okresu II Rzeczypospolitej. Obszarem porównań są zarówno układy i dyspozycje przestrzenne, jak również wymiar estetyczny i ideowy opis całej generacji, współczesnych Millerowi projektantów. Powołuje się przy tym na tezę Andrzeja K. Olszewskiego, w myśl której, to właśnie w warszawskim środowisku „...Kształtuje się najbardziej dojrzała pierwsza generacja modernistów polskich...” [s.268]. Trudno się z nią całkowicie zgodzić, by przywołać tu środowisko lwowskie, czy też realizacje powstałe w Katowicach, Krakowie, Gdyni czy Poznaniu.

Można odnieść wrażenie, że wspomniana różnorodność zawarta w projektach Millera jest pewnym poznawczym problemem, z którym nie dane było autorowi dysertacji się zmierzyć. Nie zwalnia to jednak z obowiązku podsumowania dokonań tego ważnego twórcy. To bardzo ważny element pracy, stanowiący klamrę spinającą cały badany dorobek, a zawarta w nim ocena i syntetyczna dorobku może być punktem odniesienia dla przyszłych czytelników i kolejnych badaczy.

Zagadnienia poruszane przez autora nie są łatwe i wymagają w wielu sytuacjach użycia hermetycznego języka. Tym bardziej warto zadbać o jasność stosowanych sformułowań i właściwą składnię, a także usunąć pewną „chropowatość” i uproszczenia wypowiedzi, w sposób możliwie czytelny dla przyszłego użytkownika.

Podsumowanie

Praca doktorska Pana mgr inż. arch. Michała Dudkowskiego zatytułowana „Architekt Romuald Miller – życie i twórczość” jest oryginalną i niezwykle cenną pracą naukową. Cechuje się wysokim poziomem merytorycznym, mogąc przy tym stanowić doskonały punkt wyjścia do dalszych badań w tym obszarze nauki.

Doktorant wykazał się umiejętnością formułowania problemów oraz samodzielnego prowadzenia badań, w trakcie których dotarł do bardzo cennych materiałów i dokumentów źródłowych. Zastosowanie różnorodnych metod badawczych świadczy o bardzo dobrym przygotowaniu naukowym i warsztatowym autora pracy.

Autor należy do wąskiego grona badaczy posiadających znaczne doświadczenie projektowe i kompetentnych na polu historii architektury, przy tym bardzo pracowitych i posługujących się dobrym warsztatem naukowym. Wykazał się ponadto szerokim ujęciem tematu, wnikliwymi analizami oraz trafnymi spostrzeżeniami. Praca prezentuje, bada i omawia życie i twórczość ważnego architekta Romuald Millera, który na trwałe wpisał się w krajobraz kulturowy nie tylko Warszawy, ale również innych części kraju.

Po odpowiednim zmodyfikowaniu tekstu, wprowadzeniu drobnych korekt i uzupełnieniu o podsumowanie należy niniejszą pracę przedstawić drukiem szerokiemu gronu odbiorców.

Ze względu na dużą wartość poznawczą, szeroki kontekst omawianych zjawisk, zebrany materiał badawczy, a także jakość warsztatu naukowego i znaczenie uzyskanych wyników wnoszę o wyróżnienie przedłożonej rozprawy doktorskiej.

Przedłożona praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i tym samym spełnia wymogi Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.) W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Pana mgr inż. arch. Michała Dudkowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

prof. dr hab. inż. arch. Piotr Marciniak